УДК 371.-056.264:376.1-056.34
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-2-50

Ірина ОРЛЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6322-0217
доктор філософії,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти і реабілітації
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
докторант
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України
(Одеса, Україна) irinaorlenko901@gmail.com

Зульфія МАМАТОВА,
orcid.org/0000-0001-9028-1085
старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти і реабілітації
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) mamatovazr@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ СУЧАСНОЇ ДІАГНОСТИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ НЕМОВЛЕННЄВОЇ ДИТИНИ

Стаття присвячена аналізу сучасних методів діагностики інтелектуальних здібностей у немовленнєвих дітей. Особливу увагу приділено проблемі використання традиційних методів психолого-педагогічного дослідження (вербальних тестів), які не завжди є ефективними для цієї категорії дітей. Автори наголошують, що відсутність мовлення значно ускладнює оцінку когнітивного розвитку дитини. В той час, коли раннє виявлення рівня інтелектуального розвитку є ключовим для своєчасного втручання та розробки індивідуальних стратегій навчання й соціалізації. Особливо це важливо для дітей із комплексними порушеннями, де мовленнєві та когнітивні труднощі часто поєднуються. Досліджено мету, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні використання сучасних методів діагностики інтелектуального розвитку немовленнєвої дитини. У статті проаналізовано сучасні стандартизовані та валідізовані методики, які дозволяють оцінювати інтелектуальні здібності без використання мовлення, зокрема: тест Лейтера (LEITER-3), Шкала РЕР-3, тест Равена. Серед найбільш ефективних методів діагностики виокремлюються невербальні тести, інтерактивні завдання, а також спостереження та аналіз поведінкових реакцій. Автори наголошують на важливості комплексного підходу до діагностики, що включає не лише стандартизовані тести, а й спостереження за поведінкою дитини, аналіз її невербальної комунікації та рівня адаптивності. Своєчасна і точна діагностика інтелекту дає змогу визначити потенціал дитини, адаптувати освітній процес, а також розробити ефективні методи корекції та реабілітації. Отримані результати допомагають розробити ефективні корекційні програми, що спрямовані на максимально можливу соціалізацію дитини та її інтеграцію в суспільство. Дослідження підкреслює необхідність подальшого вдосконалення методик оцінювання інтелектуального розвитку немовленнєвих дітей, що сприятиме їхньому всебічному розвитку та підвищенню якості життя.

Ключові слова: *діагностика осіб з особливими потребами, наукові дослідження, методи психолого-педагогічного дослідження, порушення інтелектуального розвитку, тест Лейтера (LEITER-3), Шкала РЕР-3, тест Равена.*

Iryna ORLENKO,
orcid.org/0000-0002-6322-0217
Doctor of Philosophy PhD,
Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education and Rehabilitation
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky,
Doctoral student
Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy
and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Odesa, Ukraine) irinaorlenko901@gmail.com

Zulfiia MAMATOVA,
orcid.org/0000-0001-9028-1085
Senior Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education and Rehabilitation
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) mamatovazr@gmail.com

PECULIARITIES OF USING METHODS OF MODERN DIAGNOSTICS OF INTELLECTUAL ABILITIES OF A NON-SPEAKING CHILD

The article is devoted to the analysis of modern methods of diagnostics of intellectual abilities in non-speaking children. Particular attention is paid to the problem of using traditional methods of psychological and pedagogical research (verbal tests), which are not always effective for this category of children. The authors emphasise that the absence of speech significantly complicates the assessment of a child's cognitive development. At a time when early detection of intellectual development is key to timely intervention and the development of individual learning and socialisation strategies. This is especially important for children with complex disorders, where speech and cognitive difficulties are often combined. The aim of the study is to theoretically substantiate the use of modern methods for diagnosing the intellectual development of a child with a speech impediment. The article analyses modern standardised and validated methods that allow assessing intellectual abilities without the use of speech, in particular: the Leiter Test (LEITER-3), the PEP-3 Scale, and the Raven's Test. Among the most effective diagnostic methods are non-verbal tests, interactive tasks, as well as observation and analysis of behavioural reactions. The authors emphasise the importance of a comprehensive approach to diagnosis, which includes not only standardised tests, but also observation of the child's behaviour, analysis of his/her non-verbal communication and level of adaptability. Timely and accurate diagnostics of intelligence allows us to determine the child's potential, adapt the educational process, and develop effective methods of correction and rehabilitation. The results help to develop effective correctional programmes aimed at maximising the child's socialisation and integration into society. The study emphasises the need for further improvement of methods for assessing the intellectual development of children with disabilities, which will contribute to their comprehensive development and improve their quality of life.

Key words: *diagnostics of persons with special needs, scientific research, methods of psychological and pedagogical research, intellectual disability, Leiter's test (LEITER-3), PEP-3 Scale, Raven's test.*

Постановка проблеми. Діагностика інтелектуальних здібностей у немовленнєвих дітей з порушенням інтелектуального розвитку є надзвичайно важливою темою в сучасній спеціальній педагогіці та психології. Інтелект виступає системою всіх пізнавальних можливостей людини: відчуттів, сприйняття, пам'яті, уявлень, уяви та мислення. Своєчасна і точна діагностика інтелекту дає змогу визначити потенціал дитини, адаптувати освітній процес, а також розробити ефективні методи корекції та реабілітації. Крім того, діти з порушенням інтелектуального розвитку та відсутністю мовлення стикаються з подвійними труднощами: когнітивними обмеженнями та неможливістю ефективно комунікувати. Відсутність мовлення ускладнює використання традиційних методів діагностики, які часто базуються на вербальних тестах. Раннє виявлення рівня інтелектуального розвитку є критично важливим для своєчасного створення ефективної корекційної програми, яка сприятиме максимально можливій соціалізації та інтеграції дитини в суспільство.

Ця сфера досліджень відкриває нові перспективи для вивчення розвитку когнітивних функцій у дітей з різними формами порушення інтелекту. Це сприяє збагаченню наукових знань про механізми інтелектуального розвитку в умовах його порушення. Механізми державної нормативно-правової підтримки дітей з інтелектуальними труднощами дозволяють створити освітнє середовище в сучасних умовах інклюзивного навчання.

Таким чином, актуальність досліджень у цій галузі визначається не лише практичними потребами дітей і їхніх родин, але й важливістю внеску у наукове розуміння природи інтелектуальних здібностей у немовленнєвих дітей з порушенням розвитку.

Аналіз досліджень. Виявлення рівня підтримки дитини з інтелектуальними труднощами (порушеннями інтелектуального розвитку) можливо за умови якісної діагностики. Засоби діагностики дозволяють виявити інтелектуальні порушення та визначити ступінь їх складності, а також отримати достовірну інформацію для планування навчальної, психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної роботи. Важливі питання включення дітей з порушенням інтелектуального розвитку в інклюзивне освітнє середовище розкривають дослідження вітчизняних науковців М. Матвєєва, В. Синьова, Д. Шульженко та ін. Здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами вивчали С. Миронова, О. Мякушко, В. Шевчук, І. Сухіна, А. Чобанян, А. Висоцька. Питання соціалізації та соціально-трудової адаптації досліджували Н. Василенко, Л. Дробот, О. Сербова, І. Татьянчикова, Н. Ярмола.

Відбір змісту освіти на навчально-методичного забезпечення його реалізації розкрито в работах А. Данілавічютє, Т. Сак, О. Таранченко, О. Чеботарьова тощо (Нічуговська, Ніколенко& Вовченко, 2021; Horishna&Maichuk, 2021). Ці науковці створили фундаментальні роботи, які слугують основою для вдосконалення підходів до діагностики та корекції порушень розвитку у дітей. Їхні методології базуються на міждисциплінарному, комплексному підході.

Мета статті – проаналізувати та теоретично обґрунтувати використання сучасних методів діагностики інтелектуального розвитку немовленнєвої дитини.

Виклад основного матеріалу. Діагностика немовленнєвих дітей з порушеннями інтелектуального розвитку це складний і багатогранний процес, на меті якого – не лише визначити наявність відхилень у розвитку, а й оцінити потенціал дитини, розробити індивідуальну програму корекційно-розвиткової роботи та забезпечити їй необхідну підтримку.

Кожна дитина, за словами Л. Виготського, з порушеннями інтелектуального розвитку є унікальною, тому підхід до її діагностики та корекції має бути індивідуальним. У своєму дослідженні, дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, О. В. Ласточкіна зробила акцент на пізнавальних завданнях. Вчена створила експериментальну методику діагностики усного мовлення, методологічною основою якої стали концептуальні засади педагогіки, логопедії, психології, нейропсихології. Запропонована методика дозволяє виявити лише існування проблем мовленнєвої підготовки дітей зі збереженим інтелектом (Кравченко, 2021).

Отже, питання діагностики інтелектуальних здібностей потрібно вирішувати, спираючись на невербальні методики вимірювання інтелекту.

Відповідно до результатів аналізу досліджень українських вчених, порушення інтелектуального розвитку є постійними порушеннями когнітивної діяльності, спричиненими органічними ураженнями мозку, які можуть бути як спадковими, так і набутими (Чупахіна, 2020). Група патологічних умов визначається як порушення системної взаємодії між інтелектуальною та емоційною сферами когнітивної діяльності. Існують не лише порушення інтелектуального розвитку, а й труднощі соціальної адаптації (Войтюк, 2020). Тобто, порушення інтелектуального розвитку – це стан, що характеризується значними обмеженнями в інтелектуальних функціях (мислення, планування, вирішення проблем) та адаптивних навичках.

Інтелект є багатогранним поняттям, яке різні автори визначають залежно від контексту дослідження: когнітивного, поведінкового чи нейропсихологічного.

Один із перших дослідників інтелекту, Альфред Біне, розглядав інтелект як здатність адаптуватися до середовища, проявляти розумну поведінку, вирішувати проблеми. За його словами інтелект – це судження, тобто здатність оцінювати, порівнювати та встановлювати зв'язки між елементами ситуації (Binet, 1905).

Пізніше, Чарльз Спірмен вів поняття «загального інтелектуального фактора» (g-фактор), який визначає здатність до розумової діяльності в різних сферах (Spearman, 1927).

Жан Піаже розглядав інтелект як процес адаптації, що включає асиміляцію (включення нового досвіду в існуючі структури) та акомодацію (зміну цих структур для врахування нового досвіду). «Інтелект – це рівновага між асиміляцією та акомодацією» (Piaget, 1950).

Девід Векслер характеризував інтелект як «загальну здатність індивіда раціонально мислити, діяти цілеспрямовано і ефективно адаптуватися до навколишнього середовища» (Wechsler, 1958).

Теорію множинного інтелекту, згідно з якою інтелект не обмежується однією когнітивною сферою, розвинув Говард Гарднер. За його думкою, крім когнитивної сфери, інтелект включає такі види, як лінгвістичний, логіко-математичний, просторовий, музичний, кінетичний, міжособистісний та внутрішньоособистісний (Gardner, 1983).

У сучасних тестах Векслера на виявлення рівня інтелекту ми зустрічаємо таку важливу складову як швидкість обробки інформації. Інтелект як нейропсихологічний процес, пов'язаний зі швидкістю обробки інформації мозком розглядав Джон Андерсон (Anderson, 1992).

Тобто, ми бачимо, що у сучасному розумінні поняття «інтелект» – це ієрархічна структура, яка складається зі специфічних здібностей, що становлять когнітивні блоки.

Сучасна психологія та педагогіка визначають інтелект як інтегральну властивість особистості, що відображає її здатність до ефективного навчання, адаптації та вирішення проблем у різних життєвих ситуаціях (American Psychological Association, 2013). Порушення психіки стали класифікувати за міжнародними системами, такими як DSM (США) і МКХ (ВООЗ). Але, для дітей з порушенням інтелекту характерні певні труднощі в оцінюванні традиційними методами через недо-

статній мовленнєвий розвиток (неможливість вербального вираження); низький рівень мотивації до взаємодії; особливості сприйняття і реагування на інструкції. Додаткові труднощі виникають у діагностиці немовленнєвих дітей з порушенням інтелектуального розвитку (Орленко, Асєєва & Бальбуза, 2023).

Сучасні технології значно розширюють можливості діагностики немовленнєвих дітей. Використання комп'ютерних програм, сенсорних екранів, віртуальної реальності дозволяє зробити процес діагностики більш цікавим та ефективним для дітей. Діагностика немовленнєвих дітей з порушеннями інтелектуального розвитку – це складний процес, який вимагає високої кваліфікації фахівців та використання сучасних методів. Комплексний, диференційний, лонгетюдний та індивідуальний підходи є основоположними в цій роботі (Засенко, В., & Колупаєва, 2014).

Впровадження сучасних технологій дозволяє зробити процес діагностики більш об'єктивним та ефективним. Зокрема, використання невербальних тестів дає змогу оцінювати когнітивні функції без необхідності вербальної взаємодії, що є особливо важливим для дітей із мовленнєвими порушеннями. Такий підхід не лише підвищує точність діагностики, а й створює комфортні умови для дитини, сприяючи отриманню більш достовірних результатів та формуванню індивідуального плану подальшої роботи. За допомогою невербальних тестів можна виявити сховані здібності дитини, які можуть бути недоступні при використанні вербальних завдань. Багато дітей з інтелектуальними порушеннями мають кращу візуальну пам'ять та сприйняття, ніж вербальну (Чеботарьова, 2020; Шевченко, 2020). Невербальні завдання дозволяють оцінити ці здібності. Невербальні завдання часто бувають більш цікавими та захоплюючими для дітей, що підвищує їхню мотивацію до виконання завдань.

Тому важливо в комплексі використовувати невербальні методики психодіагностики, спостереження за поведінкою в природних умовах, оцінку адаптивних навичок через анкетування батьків і педагогів.

Використання невербальних тестів або модифікація вербальних завдань забезпечує доступність для дитини, а спрощення інструкцій знижує рівень мовленнєвого навантаження. Розглянемо методики, які застосовуються для діагностики інтелекту у немовленнєвих дітей з порушенням інтелекту.

Тест Лейтера (Leiter International Performance Scale). Тест розроблено спеціально для оцінки невербального інтелекту. Завдання виконуються без використання мовлення як зі сторони дослідника, так і дитини. Складається з кількох субтестів, які оцінюють різні аспекти когнітивної діяльності, зокрема:

– абстрактне мислення;
– просторову організацію;
– зорово-моторну координацію.

Адаптований для роботи з дітьми, які мають значні мовленнєві або комунікативні порушення. Також вимірює здатність концентрувати увагу і виконувати завдання без відволікань. Дозволяє оцінити короткочасну пам'ять, здатність запам'ятовувати та використовувати нову інформацію, досліджує адаптивність, емоційний стан, поведінкові реакції. Ці шкали дозволяють створити цілісну картину когнітивного і адаптивного розвитку дитини (Гейл Х. Райд, Люсі Дж. Міллер, Марк Помплан, Кріс Ках, 2014).

Шкала PEP-3 (Psychoeducational Profile, Third Edition). Методика розроблена для оцінки навичок дітей з розладами аутистичного спектру, але підходить також для невербальних дітей з інтелектуальними порушеннями. Оцінює когнітивний розвиток, адаптивні вміння, сенсорну реактивність, ігрові та соціальні навички. Складається з 10 підшкал, що охоплюють ключові аспекти розвитку. Дозволяє отримати розгорнуту картину сильних і слабких сторін дитини, що допомагає планувати індивідуальну програму корекції (Ерік Шоплер, Маргарет Д. Ленсінг, Роберт Джей Райхлер, Лі. М. Маркус, 2018).

Батарея тестів Равена (Raven's Progressive Matrices). Це невербальний тест інтелекту, який вимагає від дитини знайти відсутній елемент у візуальному ряду. Методика дозволяє оцінити рівень абстрактного мислення та здатність встановлювати логічні зв'язки без мовленнєвих інструкцій. Складається з ряду матриць із пропущеним елементом, який дитина має вибрати із запропонованих варіантів. Легко адаптується до дітей з різними формами комунікативних порушень (Тест Равена).

Методика «Дзеркальні копії» (Mimicking Tasks) використовується для оцінки моторної пам'яті, уваги та здатності дитини до імітації. Дослідник демонструє рухи чи дії, які дитина має повторити. Завдання поступово ускладнюються. Це дає можливість оцінити невербальну взаємодію дитини.

Для дітей раннього віку використовують тест *«Шкала Байлі»* (Bayley Scales of Infant and Toddler Development), що оцінює когнітивний, моторний і мовленнєвий розвиток.

Якщо немовленнєва дитина зі зниженим інтелектом має прояви аутистичного спектру, то

варто використовувати формалізовані протоколи (наприклад, *ADOS-2).* Використовуються для діагностики дітей із РАС та оцінки комунікативних проявів у спеціальних структурованих ситуаціях (Кетрін Лорд, Майкл Раттер, 2012).

Ці методики часто використовуються в комбінації, щоб отримати якомога повнішу картину інтелектуального розвитку дитини.

Діагностика інтелектуальних здібностей у немовленнєвих дітей з порушенням інтелектуального розвитку є складним завданням, яке потребує комплексного підходу. Пропонуємо розглянути детальніше кілька варіантів комплексної діагностики немовленнєвих дітей із порушенням інтелекту.

Кейс 1. Немовленнєва дитина з аутизмом і помірним порушенням інтелекту, 5 років. Дитина не говорить, використовує жести для спілкування. Відмічається сенсорна чутливість та аутостимуляція. Наш план діагностики складається зі спостереження (фіксація поведінкових реакцій у природному середовищі, в ігровій кімнаті) та використання тесту, адаптованого для немовленнєвих дітей, наприклад PEP-3 (Profiling of Education and Progress) для виявлення сильних і слабких сторін у когнітивному розвитку. Також ми використовуємо піктограми та картки для оцінки розуміння реакції на зорові й тактильні стимули. Тож, ми отримали інформацію щодо здібностей дитини до категоризації та запам'ятовування, хоча виконання завдань вимагало додаткової мотивації. У процесі вдалося виявити базові навички зоровомоторної координації.

Кейс 2. Дитина з синдромом Дауна, 7 років, мовлення відсутнє. Дитина не володіє мовленням, проте активно реагує на емоції й невербальне спілкування. Наш план діагностики включає ігровий підхід. Взаємодія з дитиною через улюблені іграшки для оцінки навичок уваги, пам'яті та імітації. Використовуємо тест LEITER-3 для оцінювання невербального інтелекту і функціонування нейропсихологічних процесів, що лежать в його основі. Також, виявляємо здатності розуміти і виконувати прості інструкції через жестову комунікацію. А також, доповнюємо наш психодіагностичний комплекс колірним тестом (наприклад, Люшер) щодо оцінка здатності до вибору й співвіднесення. За результатами комплексної діагностики ми маємо наступні показники у дитини: середній рівень природнього інтелекту, добре розвинену зорову пам'ять, здатність до імітації дій дорослого й зацікавленість у взаємодії, що стало основою для подальшого розвитку мовленнєвих навичок.

У кожному з цих кейсів важливо враховувати індивідуальні особливості дитини, комбінувати діагностичні методи й залучати спеціалістів суміжних напрямків (логопедів, дефектологів, неврологів).

Потрібно зауважити, що під час діагностики можуть виникати певні труднощі, такі як труднощі в розумінні інструкцій або їх ігнорування через сенсорні порушення. Немовленнєві діти можуть швидко втрачати інтерес до завдань. Необхідність застосування мотивуючих стимулів (іграшок, похвали, смаколиків). Гіпер- або гіпочутливість може впливати на реакцію на завдання. Наприклад, дитина може уникати зорового контакту чи не реагувати на звуки. Деякі діти мають стереотипну поведінку, імпульсивність або відмову співпрацювати. Тому важливою складовою діагностичного вивчення дитини є створення комфортних умов: спокійна обстановка, мінімум відволікаючих факторів. Використання знайомих іграшок або предметів для залучення уваги. Батьки можуть бути важливими посередниками між фахівцем і дитиною, пояснюючи її звички та потреби. Варіювання інструкцій, тривалості завдань, використання підказок або спрощення завдань. Оцінка природної взаємодії дитини з предметами та людьми часто дає більше інформації, ніж формалізовані тести. Діагностика може займати декілька сеансів, щоб дитина мала змогу адаптуватися до нових умов і завдань.

Важливими аспектами при використанні невербальних методик є індивідуальний підхід, спостереження за поведінкою, комплексна оцінка. Кожна дитина унікальна, тому важливо підбирати завдання відповідно до її віку, інтересів та рівня розвитку. Крім результатів тестів, важливо спостерігати за поведінкою дитини під час виконання завдань: її мотивацією, концентрацією уваги, емоційним станом. Результати невербальних тестів слід інтерпретувати в комплексі з даними інших обстежень (мовленнєвого, психологічного, неврологічного).

Висновки. Огляд сучасних діагностичних методик інтелектуальних здібностей немовленнєвих дітей свідчить про необхідність комплексного підходу до оцінювання таких дітей. Сучасні методики мають на меті не лише кількісний аналіз інтелектуальних показників, але й якісне розуміння індивідуальних особливостей розвитку дитини, її потенціалу, сильних сторін і зон розвитку. Особливу увагу слід приділяти адаптації методик до потреб немовленнєвих дітей, враховуючи їхні комунікативні обмеження та індивідуальні способи взаємодії зі світом. Серед найбільш ефек-

тивних підходів можна виділити використання невербальних тестів, інтерактивних завдань, методів спостереження та аналізу поведінки. При цьому важливим є залучення міждисциплінарної команди фахівців для комплексного аналізу результатів. Надалі актуальним залишається вдосконалення існуючих методик і створення нових інструментів, що дозволять ще точніше та глибше оцінювати інтелектуальні здібності дітей із мовленнєвими особливостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтюк, І. В. Корекція мислення дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями засобами нетрадиційної зображувальної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 330 с.
2. Засенко В., & Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина: навчання і виховання*, (3), 2014. 20–29 с.
3. Логопедично-реабілітаційний супровід дітей із порушеннями психофізичного розвитку : Монографія за ред. А. І. Кравченка. Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. 288 с.
4. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі / уклад. Л.І. Прохоренко, Н.А. Ярмола, О.О. Набоченко, Е.А. Данілавічютє та ін. 2021. 200 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvnenavchannya/2021/12/31/Metod.rekom.dlya.IRTS.31.12.pdf (дата звернення: 20.01.2025).
5. Нічуговська, Л. І., Ніколенко, Л. М., & Вовченко, Г. О. Формування інформаційної компетентності учнів інклюзивного класу з порушенням інтелектуального розвитку. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series «Pedagogical Sciences»,* (1), 2021. 200–205 с.
6. Орленко І.М. Бальбуза О.М., Асєєва Ю.О. Визначення особливостей комунікації дошкільників із порушеннями мовлення. Габітус: Науковий журнал. 2023. Випуск 50. С. 52–58.
7. Тест Равена. URL: https://gur.gov.ua/content/iq-tests.html (дата звернення: 18.01.2025).
8. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції поведінки особистості. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психол. наук за спеціальністю 19.00.01. Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2017. 268 с.
9. Чеботарьова О.В. Сучасні технології навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в Новій українській школі. *Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами*, Київ, Україна, 2020. URL: https://lib.iitta.gov.ua/ . (дата звернення: 12.01.2025).
10. Чупахіна С. Психофізіологічні особливості опанування учнями з інтелектуальними порушеннями інформаційно-комунікаційними технологіями. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка». Серія «Педагогічні науки»,* 6 (162), 2020. 156–166 с.
11. Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання,* 3(96), 2020. 36–46 с.
12. ADOS-2 (План діагностичного обстеження на аутизм). Кетрін Лорд, Майкл Раттер та ін. Gunti Psychometrics Україна, 2012. URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/ados-2/ (дата звернення: 18.01.2025).
13. Horishna, N., Maichuk, O. Recent issues in social work education. *Social Work and Education*, Vol. 8, No 4, 2021
14. LEITER-3. Гейл Х. Райд, Люсі Дж. Міллер, Марк Помплан, Кріс Ках. Gunti Psychometrics Україна, 2014. URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/leiter-3/ (дата звернення: 18.01.2025).
15. PEP-3. Психоосвітній профіль за методикою TEACCH. Ерік Шоплер, Маргарет Д. Ленсінг, Роберт Джей Райхлер, Лі. М. Маркус. Gunti Psychometrics Україна, 2018. URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/pep-3/ (дата звернення: 18.01.2025).

REFERENCES

1. Voitiuk, I. V. (2020). Korektsiia myslennia ditei starshoho doshkilnoho viku z intelektualnymy porushenniamy zasobamy netradytsiinoi zobrazhuvalnoi diialnosti [Correction of thinking of older preschool children with intellectual disabilities using non-traditional imaging activities]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.03 – korektsiina pedahohika Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. 330 s. [in Ukrainian].
2. Zasenko, V., & Kolupaieva, A. (2014). Dity z osoblyvymy potrebamy: priorytetni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy v haluzi osvity, sotsialnoho zakhystu y okhorony zdorovia [Children with special needs: priority areas of state policy of Ukraine in the field of education, social protection and healthcare]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, (3). 20–29 c. [in Ukrainian].
3. Lohopedychno-reabilitatsiinyi suprovid ditei iz porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku [Speech therapy and rehabilitation support for children with psychophysical development disorders] : *Monohrafiia* [A. I. Kravchenko, L. V. Moroz, L. L.Stakhova, O. V. Lastochkina, K. O.Zelinska-Liubchenko, I. V. Kravchenko]; za red. A. I. Kravchenka. Sumy : FOP Tsoma S.P., 2021. 288 s. [in Ukrainian].
4. Metodychni rekomendatsii dlia inkliuzyvno-resursnykh tsentriv shchodo vyznachennia katehorii (typolohii) osvitnikh trudnoshchiv u osib z OOP ta rivniv pidtrymky v osvitnomu protsesi [Methodological recommendations for inclusive resource centers on determining categories (typologies) of educational difficulties in individuals with SEN and levels of support in the educational process] / uklad. L.I. Prokhorenko , N.A. Yarmola, O.O. Nabochenko, E.A. Danilavichiutie ta in. 2021.

200 s. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvnenavchannya/2021/12/31/ Metod.rekom.dlya.IRTS.31.12.pdf (data zvernennia: 20.01.2025). [in Ukrainian].

5. Nichuhovska, L. I., Nikolenko, L. M., & Vovchenko, H. O. (2021). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti uchniv inkliuzyvnoho klasu z porushenniam intelektualnoho rozvytku [Formation of information competence of students in an inclusive class with intellectual disabilities]. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University.* Series «Pedagogical Sciences», (1), 200–205 s. [in Ukrainian].

6. Orlenko I.M. Balbuza O.M., Asieieva Yu.O. (2023). Vyznachennia osoblyvostei komunikatsii doshkilnykiv iz porushenniamy movlennia [Determining the communication characteristics of preschoolers with speech disorders]. *Habitus: Naukovyi zhurnal.* Vypusk 50. S. 52–58. [in Ukrainian].

7. Test Ravena [Raven test]. URL: https://gur.gov.ua/content/iq-tests.html (data zvernennia: 18.01.2025). [in Ukrainian].

8. Khmiliar O. F. (2017). Psykholohiia symvolichnoi rehuliatsii povedinky osobystosti [Psychology of symbolic regulation of individual behavior]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora psykhol. nauk za spetsialnistiu 19.00.01. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, Kyiv. 268 s. [in Ukrainian].

9. Chebotarova, O.V. (2020). Suchasni tekhnolohii navchannia ditei z intelektualnymy porushenniamy v Novii ukrainskii shkoli [Modern technologies for teaching children with intellectual disabilities at the New Ukrainian School]. *Innovatsiini pidkhody v osviti ta reabilitatsii ditei iz osoblyvymy osvitnimy potrebamy*. Kyiv, Ukraina. URL: https://lib.iitta.gov.ua/ . (data zvernennia: 12.01.2025). [in Ukrainian].

10. Chupakhina C. (2020). Psykhofiziolohichni osoblyvosti opanuvannia uchniamy z intelektualnymy porushenniamy informatsiino-komunikatsiinymy tekhnolohiiamy [Psychophysiological features of the mastery of information and communication technologies by students with intellectual disabilities]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T.H. Shevchenka». Seriia «Pedahohichni nauky»*, 6 (162). 1560166 c. [in Ukrainian].

11. Shevchenko, Yu. (2020) Osoblyvosti rozvytku ditei z intelektualnymy porushenniamy v suchasnomu osvitnomu prostori [Peculiarities of the development of children with intellectual disabilities in the modern educational space]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 3(96). 36–46 c. [in Ukrainian].

12. ADOS-2 (Plan diahnostychnoho obstezhennia na autyzm) (2012). Ketrin Lord, Maikl Ratter ta in. Gunti Psychometrics Ukraina. URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/ados-2/ (data zvernennia: 18.01.2025). [in Ukrainian].

13. Horishna, N., Maichuk, O. (2021) Recent issues in social work education. *Social Work and Education,* Vol. 8, No 4. [in English].

14. LEITER-3. Heil Kh. Raid, Liusi Dzh. Miller, Mark Pomplan, Kris Kakh. (2014). Gunti Psychometrics Ukraina, URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/leiter-3/ (data zvernennia: 18.01.2025). [in Ukrainian].

15. PEP-3. Psykhoosvitnii profil za metodykoiu TEASSN. Erik Shopler, Marharet D. Lensinh, Robert Dzhei Raikhler, Li. M. Markus. (2018). Gunti Psychometrics Ukraina. URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/pep-3/ (data zvernennia: 18.01.2025). [in Ukrainian].